

**Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка**

КАРАПУЗОВА Ірина Валеріївна

УДК 378.22(043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Полтава – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Лозова Валентина Іванівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, професор
кафедри загальної педагогіки та педагогіки
вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Валентина Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
заступник директора науково-дослідного
інституту педагогіки і психології
імені В.О. Сухомлинського;

кандидат педагогічних наук, доцент
Хоменко Алла Василівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
доцент кафедри педагогіки

Захист відбудеться 2 липня об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 44.053.01 у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2).

Автореферат розісланий „ 1” червня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.І. Шиян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Система вищої освіти України зорієнтована на розв'язання складних питань підготовки фахівців з глибокими знаннями, мобільними вміннями, усебічно компетентних в галузі своєї професійної діяльності та суспільного життя.

Водночас сучасна система освіти має створювати умови для саморозвитку й самореалізації індивіда, що передбачає: а) орієнтацію цілей, завдань, змісту, форм і методів на особистість, здатну до саморозвитку; б) демократизацію суб'єкт-суб'єктних стосунків викладач-студент на засадах взаємоповаги та співпраці; в) гуманістичний характер забезпечення інтелектуального розвитку студентів, формування бажання й умінь навчатися упродовж життя.

Ця проблема набуває особливої значущості в процесі навчання майбутніх учителів, професійним завданням яких є, по-перше, готовність до постійного саморозвитку й адекватного вибору способів розв'язання професійних задач, по-друге, розвиток власної гуманістичної позиції й умінь реалізовувати її в педагогічній діяльності, що вимагає від викладачів вищого навчального закладу розкриття потенційних можливостей кожного студента, толерантного ставлення до нього як до суб'єкта навчання і саморозвитку, всебічної підтримки й допомоги в подоланні труднощів у навчанні.

Проте, як засвідчують бесіди зі студентами та аналіз результатів анкетування (543 особи), 72,19% майбутніх учителів зазначають, що мають певні труднощі в навчанні, але не знають і не вміють їх долати. Повну відсутність допомоги і підтримки з боку викладачів у подоланні труднощів у навчанні відзначають 32,22% студентів. Виявлено, що майбутні вчителі не готові до надання педагогічної підтримки школярам, хоч 87,48% респондентів висловили побажання набути необхідних для цього знань та умінь.

Орієнтація на розвиток майбутнього вчителя як особистості, активного суб'єкта навчального процесу може бути реалізована лише в умовах відповідної стратегії діяльності кожного викладача і педагогічного колективу загалом, яка сьогодні має принципово новий зміст – підтримка людини в її духовному і професійному саморозвитку, формуванні здатності до самовизначення та самореалізації, а отже, потребує науково обґрунтованої технології організації педагогічної підтримки.

Проблемі допомоги, сприяння успіхові того, хто навчається, присвятили свої праці видатні вчені минулого (Я. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, М. Монтень, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші). Вона є предметом дослідження і багатьох сучасних науковців, які розглядають її в різних аспектах: обґрунтування теоретико-методологічних і змістових основ професійно-педагогічної освіти, орієнтованої на особистісне і

професійне зростання студента (В. Андрущенко, О. Абдуліна, А. Бойко, С. Гончаренко, І. Гавриш, О. Гребенюк, В. Гриньова, І. Зязюн, М. Євтух, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Савченко, В. Сластьонін, А. Хоменко, Л. Хомич та інші); організація процесу навчання студентів з урахуванням педагогічного супроводу і допомоги (І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Давиденко, Л. Кравченко, С. Максименко, В. Рибалко, Т. Рогова, В. Стрельников, Н. Тализіна, Т. Цецоріна, Н. Чайченко, Т. Шамова, Н. Шиян, І. Якиманська та інші); подолання труднощів студентів у навчанні (М. Данилов, Н. Кузьміна, В. Лозова, В. Шпак); забезпечення сприятливих умов для самостійної роботи студентів і сприяння їх самоорганізації (А. Алексюк, С. Архангельський, Б. Год, Л. Гриценко, В. Козаков, Н. Манжелій, П. Підкасистий та інші); розвиток особистості (Л. Анциферова, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, В. Крутецький, О. Леонт'єв, С. Максименко, С. Рубінштейн); оптимізація навчальної діяльності студентів, запровадження активних методів та інноваційних технологій навчання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Н. Бібік, І. Лернер, В. Лозова, Н. Мойсеюк, І. Підласий, І. Рогальська, О. Савченко, М. Скаткін та інші).

У наукових дослідженнях, присвячених безпосередньо питанням педагогічної підтримки особистості, підтримку розглядають як надання допомоги у вирішенні проблем розвитку індивіда (А. Андрєєва, Т. Анохіна, О. Газман); як взаємодію, дружні стосунки, внутрішнє налаштування на спільний позитивний результат педагога і суб'єкта навчання (Н. Крилова, Н. Михайлова); як педагогічну діяльність, що забезпечує процеси індивідуалізації особистості (В. Бердеханова, Г. Сорока); як активну співучасть у життєвому самовизначенні особистості, підготовку до здійснення вибору в проблемних ситуаціях, самореалізацію й усунення суб'єктивних перешкод розвитку (Г. Костюк, А. Маслоу, В. Рибалка, К. Роджерс та інші).

Незважаючи на те, що в останні роки помітно зростає інтерес науковців до проблеми педагогічної підтримки особистості (Н. Андрущенко, Л. Антонова, Є. Бакшеева, Г. Корнетов, С. Кульневич, Р. Рибоконь та інші), технологія організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання ще не достатньо висвітлена у вітчизняній науці і практиці.

Отже, аналіз наукових джерел і узагальнення педагогічного досвіду засвідчив, що існують об'єктивні суперечності, які потребують розв'язання:

- між потребами суспільства у висококваліфікованому, здатному до саморозвитку вчителів і усталеними традиціями системи професійної педагогічної підготовки;
- між професійними знаннями, уміннями і навичками майбутніх учителів, що відповідають європейським стандартам, завданнями, які

вони мають вирішувати, і наявними у них труднощами у навчанні та професійному саморозвитку;

- між потребами майбутніх учителів у цілеспрямованій і своєчасній педагогічній підтримці під час навчання та неготовністю педагогічних колективів вищих навчальних закладів до її здійснення.

Актуальність проблеми, її теоретична та практична значущість і водночас недостатня розробленість зумовили вибір теми дослідження: **«Організація педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану кафедри педагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка «Теоретико-методологічні й методичні засади організації закладів педагогічної освіти III-IV рівнів акредитації як педагогічних комплексів» (державний реєстраційний № 0103U001236). Тему дисертації затверджено вченою радою Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 5 від 29 листопада 2004 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 29 березня 2005 року).

Мета дослідження полягає у виявленні впливу розробленої технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів на якість їхньої навчальної діяльності.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання**:

1. З'ясувати на основі аналізу наукових джерел сутність поняття «педагогічна підтримка» та визначити особливості педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання.

2. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити технологію організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у освітньому процесі педагогічного ВНЗ.

3. Виявити педагогічні умови ефективності організації педагогічної підтримки майбутніх учителів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки студентів у педагогічному вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – технологія організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що науково обґрунтована технологія організації педагогічної підтримки, етапи якої (підготовчий, діяльнісний, аналітичний) спрямовані на подолання труднощів студентів, пов'язаних із навчально-пізнавальною, навчально-дослідницькою діяльністю та саморозвитком особистості, буде сприяти поліпшенню якості навчання студентів (сформованості ставлення до навчання, якості знань із психолого-педагогічних дисциплін, сформованості умінь учитися).

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – методи логіко-теоретичного аналізу та синтезу, методи систематизації (вивчення педагогічної, психологічної літератури для обґрунтування основних теоретичних положень, для узагальнення теоретичних ідей, визначення поняттєво-категорійного апарату, розробки й обґрунтування технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання); *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, письмове й усне опитування, бесіда, інтерв'ю); *праксиметричні* (вивчення та узагальнення досвіду професійної підготовки студентів, аналіз нормативно-правових документів); *обсерваційні* (пряме й опосередковане спостереження) – для виявлення готовності викладачів до організації педагогічної підтримки, труднощів студентів у навчанні; *педагогічний експеримент* – для перевірки положень висунутої гіпотези; *статистичні* – статистичне групування експериментальних даних, графічне відображення результатів – для порівняння підсумкових експериментальних даних з вихідними.

Експериментальною базою дослідження був психолого-педагогічний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Усього дослідженням було охоплено 543 студенти та 45 викладачів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що *вперше* науково обґрунтовано технологію організації педагогічної підтримки (безпосередньої і опосередкованої) майбутніх учителів у процесі навчання в єдності підготовчого (підготовка викладачів до здійснення педагогічної підтримки студентів), діяльнісного (виявлення та подолання труднощів у навчанні майбутніх учителів) та аналітичного (аналіз змін, які відбулися в навчальній діяльності студентів) етапів; виявлено труднощі студентів, пов'язані з навчально-пізнавальною, навчально-дослідницькою діяльністю та саморозвитком, а також особливості педагогічної підтримки майбутніх учителів в умовах навчального процесу педагогічного ВНЗ, яка має забезпечувати як подолання труднощів у навчанні, так і їхню готовність до надання педагогічної підтримки школярам; виявлено педагогічні умови ефективності організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання (гуманний характер стосунків суб'єктів навчання, побудований на засадах партнерства, гармонійної координації зусиль; педагогічне забезпечення процесів саморозвитку та самореалізації особистості студента у спеціально організованому освітньому середовищі шляхом інтеграції педагогічної, соціальної і психологічної підтримки; розвиток гуманістичної позиції майбутнього вчителя і формування вмінь здійснювати педагогічну підтримку в школі);

уточнено: поняття «педагогічна підтримка» у процесі навчання майбутніх учителів як систематичну, цілеспрямовану діяльність викладача

(або колективу викладачів), що забезпечує розкриття особистісного потенціалу майбутнього вчителя шляхом надання конкретної допомоги йому в самостійному подоланні труднощів у навчанні та сприяння в самовизначенні і самореалізації особистості фахівця; критерії і показники ефективності розробленої технології (сформованість ставлення до навчання, якість знань із психолого-педагогічних дисциплін, сформованість умінь учитися);

подальшого розвитку набули форми (організації ситуації успіху, консультації, інструктажі, тренінги тощо) науково-методичного забезпечення педагогічної підтримки майбутніх учителів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблену технологію організації педагогічної підтримки можна використовувати в процесі навчання студентів у педагогічному вищому навчальному закладі. На основі результатів дослідження підготовлені матеріали науково-методичного семінару «Організація педагогічної підтримки студентів у процесі навчання» для викладачів та спецкурс для студентів спеціальності 6.010100 – початкова освіта «Організація педагогічної підтримки учнів у школі».

Теоретичні положення та практичні напрацювання, науково-методичні матеріали, викладені в дисертації, можна використати в навчальному процесі педагогічних вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, у системі післядипломної педагогічної освіти та методичної роботи з учителями різних спеціальностей.

Матеріали дослідження **впроваджено** в практику навчально-виховної діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 2174/0137/14 від 27.05.2010 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 07-046 від 26.05.2010 р.), Кременчуцького педагогічного училища імені А.С. Макаренка (довідка № 395 від 20.05.2010 р).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема

міжнародних: «Формування духовно-моральних цінностей та професійного становлення молоді в сучасних соціокультурних умовах» (Вінниця, 2005); «Професійна підготовка учителів початкової школи: здобутки, проблеми, перспективи» (Луцьк, 2009); «Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти» (Полтава, 2009);

всеукраїнських: «Психолого-педагогічні проблеми формування професіоналізму викладача вищої школи в умовах європейського виміру» (Полтава, 2006); «Підготовка сучасного фахівця дошкільного профілю: проблеми, пошуки, досвід, знахідки» (Глухів, 2007); «Квазіпросторові

відносини людини і середовища: педагогічний, біологічний, медичний аспекти» (Полтава, 2008); «Соціально-педагогічний комплекс регіону: теорія і практика» (Полтава, 2008); «Психолого-педагогічні проблеми творчого і духовного розвитку особистості в сучасному освітньому просторі» (Полтава, 2009);

регіональних: «Роль предметів художньо-естетичного циклу в реалізації творчості учнів. Діяльність учителя в підтримці обдарованих дітей» (Полтава, 2005); «Психологічна підготовка фахівця в умовах реформування освітнього простору» (Полтава, 2008), «Актуальні проблеми сучасної філології» (Полтава, 2009).

Матеріали дисертації обговорювалися на засіданнях кафедр педагогіки, початкової і дошкільної освіти, соціальної і корекційної педагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 9 одноосібних працях, із них 8 – у провідних фахових наукових виданнях, 1 – у збірнику матеріалів наукової конференції.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (339 найменувань) і 9 додатків (на 52 сторінках). Загальний обсяг дисертації 249 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 165 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** висвітлено актуальність і стан розробленості проблеми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу, схарактеризовано методи, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано відомості про форми апробації і впровадження в навчальний процес отриманих результатів.

У першому розділі – **«Теоретичні питання організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання»** – на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури та узагальнення досвіду роботи педагогічних вищих навчальних закладів з'ясовано сутність поняття «педагогічна підтримка», схарактеризовано її функції, види, визначено особливості педагогічної підтримки студентів та науково обґрунтовано технологію організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання.

Поняття «підтримка» в наукових дослідженнях кваліфікують як опора, збереження, підкріплення, надання впевненості. Воно є близьким до слів допомога (принесення безпосередньої користі) і сприяння (позитивний вплив на суб'єкта, створення умов для успішного діяння, стимулювання до нього), тобто означає дію допомоги, підкріплення,

сприяння в різних сферах життєдіяльності людини, що дає змогу назвати окремі її аспекти: гуманістична підтримка (А. Маслоу, К. Роджерс); психологічна підтримка (А. Адлер, Б. Братусь, Л. Лазарева); психотерапевтична підтримка (Б. Лівехуд, І. Романенко, В. Франкл); емоційна підтримка особистості (К. Роджерс, А. Петровський); соціальна (М. Арлайл, І. Тюлефорс); самопідтримка (С. Гроф, А. Зеліченко).

Поняття «педагогічна підтримка» в науці виникло на початку 90-х років ХХ століття в працях О. Газмана, який розглядав її як один із процесів гуманізації освіти (турбота, навчання, виховання, педагогічна підтримка), як процес спільного з особистістю визначення її власних інтересів, мети, можливостей у тому числі й шляхом подолання перешкод і проблем, самостійного досягнення бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя. Такі ж тлумачення знаходимо і в працях А. Анохіної, Н. Крилової, І. Ісаєва, А. Андреевої, які характеризують педагогічну підтримку як особливий вид професійної діяльності, спрямованої на досягнення специфічної мети і завдань, надання допомоги у розв'язанні індивідуальних проблем, як процес зосередження на позитивних моментах і тривогах того, хто навчається, тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання теорії та практики педагогічної підтримки розробляється переважно для шкільної освіти і майже не охоплює сферу вищої освіти. Окремі аспекти педагогічної підтримки в середовищі вищого навчального закладу висвітлюються, в основному, в зарубіжній педагогічній науці і практиці. Так, О. Шлюбуль обмежується моделюванням спеціальної педагогічної діяльності куратора, спрямованої на педагогічну підтримку студентів у їхньому особистісно-професійному становленні. Е. Бакшеева досліджує педагогічну підтримку самоактуалізації студентів у процесі викладання педагогічних дисциплін. Педагогічна підтримка студентів першого курсу на етапі адаптації до навчання була предметом дослідження Т. Солодилової. Н. Андрющенко розробляє модель педагогічної підтримки студентів на етапі зміни напрямку професійної підготовки.

У виконаному дослідженні *педагогічна підтримка* визначається як систематична, цілеспрямована діяльність викладача (або колективу викладачів), яка забезпечує розкриття особистісного потенціалу майбутнього вчителя шляхом надання конкретної допомоги йому в самостійному подоланні труднощів у навчанні та сприяння в самовизначенні й самореалізації особистості фахівця.

На основі вивчення наукової літератури (Н. Андрющенко, О. Газман, Г. Сорока, О. Шлюбуль та інші) схарактеризовано такі види педагогічної підтримки: безпосередня й опосередкована, що можуть мати превентивний чи оперативний характер. Безпосередня педагогічна підтримка передбачає пряме залучення того, кого підтримують, у діяльність з подолання різних видів труднощів, що впливають на розвиток його особистості і

самореалізацію та передбачає спільне планування, аналіз, співпрацю, рефлексію, тобто такі дії, які необхідні для подальшого самостійного подолання труднощів і проблем. Опосередкована педагогічна підтримка здійснюється без активної участі того, кого підтримують, у вигляді спрямування, схвалення, створення ситуації успіху, варіативності навчальних завдань, способів їх ускладнення, можливості вибору завдань із певного переліку тощо. Превентивний характер педагогічної підтримки спрямований на виявлення причин, що викликають труднощі і проблеми для запобігання їхній появі в навчальній діяльності суб'єкта. Оперативний характер педагогічної підтримки є реакцією педагога на прохання суб'єкта про допомогу. Наслідком педагогічної підтримки завжди є особистісне зростання і розвиток майбутнього фахівця, що виявляється в самореалізації, самоорганізації та саморозвитку здібностей до особистісного і професійного самовизначення.

Доведено, що здійснення педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання вимагає передусім гуманістичних, особистісно орієнтованих підходів. Це нормує спрямованість сучасної освіти на потреби, інтереси, психофізіологічні можливості студентів, забезпечуючи розвиток і саморозвиток особистості майбутнього вчителя у навчально-пізнавальному процесі. Навчальна діяльність виступає не лише як джерело отримання знань і розвитку інтелекту, а і як провідний чинник реалізації можливостей формування особистості, її мислення, характеру, уяви, мотивації, самосвідомості, способів діяльності тощо.

Оволодіння навчальною діяльністю пов'язано з розв'язанням конкретних завдань, що викликають у студентів певні труднощі. Труднощі розглядаються як перешкоди чи утруднення, які виникають у майбутніх учителів у процесі навчання і вимагають мобілізації особистісних можливостей і ресурсів для їхнього усвідомлення й подолання. Схарактеризовано виявлені причини труднощів, які мали студенти в навчанні у вищому навчальному закладі порівняно з труднощами на попередніх етапах навчання: специфічна організація процесу навчання; форма взаємодії суб'єктів навчання; більш високі вимоги до ступеня самостійності студентів у навчанні; участь у навчально-дослідницькій роботі; соціальні чинники та новоутворення індивідуально-психологічного характеру, пов'язані з переходом від ранньої (шкільної) до пізньої (студентської) юності; професійна підготовка майбутнього фахівця та інші.

У роботі схарактеризовано особливості педагогічної підтримки студентів у педагогічному ВНЗ, а саме: урахування індивідуальності майбутнього вчителя має узгоджуватися з нормами соціальних стандартів фахівця; викладач є координатором діяльності майбутнього вчителя, спрямованої на виявлення і подолання труднощів у навчанні (навчально-пізнавальні, навчально-дослідницькі, пов'язані із саморозвитком); орієнтація майбутніх учителів на забезпечення власної готовності до

організації педагогічної підтримки школярів, що передбачає володіння студентами знаннями про сутність і зміст педагогічної підтримки, про способи діяльності вчителя в умовах педагогічної підтримки школярів та вміннями її здійснювати. Види труднощів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Види труднощів майбутніх учителів у навчанні

Види труднощів	Зміст
навчально-пізнавальні	<ul style="list-style-type: none"> • визначення мети, складання плану дій; • сприйняття, аналіз та узагальнення інформації, визначення головного; • конспектування лекцій; • потреба використання наукових термінів; • логічне структурування навчального матеріалу для виступу; • співвіднесення своїх дій з вимогами викладачів; • використання сучасних засобів пошуку інформації; • виконання творчих завдань; • раціональна організація розумової праці; • самостійне засвоєння навчального матеріалу за підручником; • послідовність опрацювання навчального матеріалу
навчально-дослідницькі	<ul style="list-style-type: none"> • формулювання мети, завдань дослідження; • встановлення зв'язків між новими і засвоєними знаннями; • моделювання, комбінування; • добір навчально-наукової літератури, її аналіз і узагальнення основних підходів; • недостатнє володіння методами дослідження; • написання анотацій, рефератів; • виконання курсових і дипломних робіт; • оформлення наукової роботи
пов'язані із саморозвитком	<ul style="list-style-type: none"> • здійснення аналізу своєї діяльності, рефлексії; • оцінювання успіхів і невдач; • недостатність вольових якостей у постановці і виконанні завдань; • організація самоосвіти, здійснення самовиховання; • подолання втоми; • неадекватність самооцінки; • розбіжність між бажаним і реальним

Організація педагогічної підтримки розглядається як спільна діяльність викладача і студента, якій притаманні внутрішня підпорядкованість, узгодженість видів, форм, методів, прийомів, конкретних дій, що забезпечує чіткий технологічний механізм, спрямований на професійне самовизначення і саморозвиток майбутнього вчителя. Складники технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання представлено на рисунку 1.

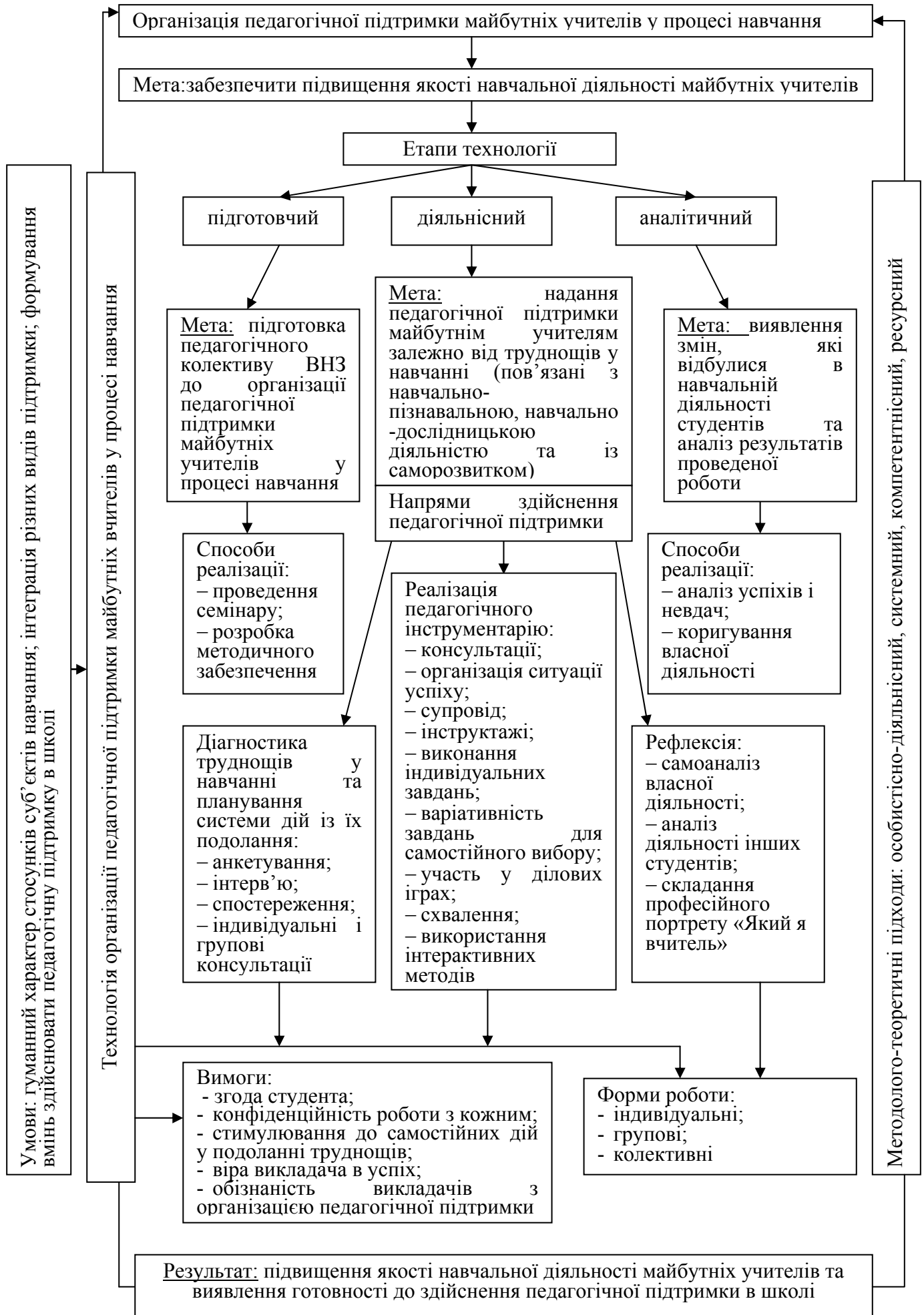

Рис. 1. Схема організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання

У другому розділі – **«Експериментальна перевірка технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів»** – розкрито загальні питання організації і проведення педагогічного експерименту, методи і форми реалізації розробленої технології та аналізу результатів експериментальної перевірки ефективності технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у освітньому процесі педагогічного вищого навчального закладу.

Дослідження здійснювалося в реальних умовах навчального процесу в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка впродовж 2005-2009 років.

В експерименті взяли участь студенти 1-4 курсів психолого-педагогічного факультету в кількості 325 осіб, із них 161 студент увійшов до експериментальної групи (39 студентів першого курсу, 41 – другого, 42 – третього, 39 – четвертого курсу), 164 – до контрольної (38 студентів першого курсу, 42 – другого, 43 – третього, 41 – четвертого курсу).

У ході констатувального експерименту було встановлено, що вихідні показники якості навчальної діяльності як в експериментальній, так і в контрольній групах загалом істотно не відрізнялися.

Аналіз результативності впливу здійснення педагогічної підтримки на якість навчальної діяльності студентів визначався за такими критеріями: сформованість ставлення до навчання, якість знань із психолого-педагогічних дисциплін, сформованість умінь учитися (при виокремленні критеріїв спиралися на показники, розроблені О. Савченко).

Формувальний експеримент передбачав упровадження технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання шляхом реалізації підготовчого, діяльнісного, аналітичного етапів. У контрольній групі педагогічна підтримка не здійснювалася як певна система.

Надання педагогічної підтримки майбутнім учителям вимагало відповідної підготовки викладачів вищих навчальних закладів, оскільки внаслідок опитування було з'ясовано, що 64,4% із 45 опитаних викладачів, учасників експерименту, не обізнані із сутністю та технологією організації педагогічної підтримки студентів у процесі навчання, а 80% викладачів знайомі з терміном «педагогічна підтримка» з періодичних видань, але глибоко не вивчали цю проблему. Тому на підготовчому етапі технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів було проведено методичний семінар для викладачів, які брали участь у експерименті, – «Організація педагогічної підтримки студентів у процесі навчання». Проведення семінару передбачало самостійний аналіз наукових джерел, виконання творчих завдань, проведення дискусій з проблемних питань, захистів наукових позицій окремого автора або групи науковців, індивідуальних і групових консультацій, міні-конференцій. Викладачі

мали змогу висувати власні пропозиції щодо подолання труднощів студентів у навчанні тощо.

Роботу зі студентами викладачі й експериментатор на діяльнісному етапі технології почали з діагностування, яке проводилося за допомогою анкетування, тестів, усного опитування та спостереження. Було виявлено труднощі в навчанні майбутніх учителів експериментальної групи і здійснено розподіл студентів на умовні підгрупи відповідно до визначених видів труднощів:

- 108 студентів експериментальної групи всіх курсів (67,08%) указали на труднощі, пов'язані з навчально-пізнавальною діяльністю (63 особи – це студенти перших-других курсів, які адаптувалися до умов кредитно-модульної системи);

- 74 студенти (45,96%) зазначили, що в них переважають труднощі, пов'язані з навчально-дослідницькою діяльністю. До цієї підгрупи увійшло 39 студентів третього курсу та 35 студентів четвертого курсу, у яких виникали труднощі в написанні курсової роботи;

- 91 студент (56,52%) мав труднощі, пов'язані із саморозвитком.

(У 114 майбутніх учителів різних курсів домінували різні види труднощів).

Організація педагогічної підтримки самостійного подолання труднощів у навчанні кожним студентом із визначених підгруп передбачала відповідний педагогічний супровід.

Для подолання навчально-пізнавальних труднощів у студентів педагогічна підтримка надавалася через організацію індивідуальних і групових консультацій, ділових ігор, спрямованих на оволодіння культурою розумової праці. Студенти перших і других курсів одержували безпосередню допомогу під час навчальних занять, де використовувались інтерактивні методи для формування умінь розуміти мету навчальної діяльності, виділяти головне у змісті навчального матеріалу, формулювати узагальнення. Для запобігання труднощів у роботі з каталогами, довідковою літературою проводилися консультації працівниками бібліотеки, метою яких було формування умінь майбутніх учителів самостійно знаходити різні інформаційні джерела та працювати з ними. У педагогічній підтримці студентів старших курсів перевага надавалася супроводу, виконанню індивідуальних завдань, наданню допомоги в організації проходження педагогічних практик, спрямовану на формування рефлексивних умінь майбутніх учителів переносити знання і способи діяльності в нову ситуацію, уявляти і прогнозувати результати своїх дій, знаходити варіанти розв'язання задач.

З метою подолання студентами труднощів у навчально-дослідницькій діяльності практичні заняття максимально насичувалися ситуаціями спільної творчості для формування вмій установлювати зв'язки між новими і засвоєними знаннями, моделювати, комбінувати;

пропонувалися варіативні теми дослідження для самостійного їх вибору. Превентивна допомога здійснювалась під час проведення практичних занять із дисципліни «Основи наукових досліджень», самостійної роботи студентів у комп'ютерних лабораторіях для оволодіння навичками оформлення наукової роботи та пошуку інформації в мережі Інтернет. Опосередкована педагогічна підтримка включала розробку методичних рекомендацій для попередження труднощів під час проведення й оформлення студентами експериментального дослідження.

Педагогічна підтримка майбутніх учителів, у яких були труднощі, пов'язані із саморозвитком особистості, здійснювалась через довірчі бесіди для встановлення контакту зі студентами, оцінки їхніх успіхів і невдач, що передбачало використання прийомів схвалення, спонукання, переконання та інших. Оптимальні ситуації для підтримки студентів виникали в умовах проведення ігор, диспутів, прес-конференцій (наприклад, на тему: «Стратегії саморозвитку особистості», метою якої було допомогти майбутнім учителям усвідомити перспективи і напрями власного розвитку), спеціальних тренінгів, розробки «хронологічних карток доби» та методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студента.

Організація педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання передбачала здійснення соціальної та психологічної допомоги студентам, пов'язаної з їх адаптацією до умов педагогічного вищого навчального закладу, створенням сприятливого мікроклімату у групі тощо.

Ураховуючи можливості включення студентів четвертого курсу в практичну навчальну діяльність з надання допомоги окремим учням напередодні педагогічної практики, для майбутніх учителів було розроблено і впроваджено спецкурс «Організація педагогічної підтримки учнів у школі», який складався з двох модулів: «Теоретичні основи педагогічної підтримки» і «Технологія організації педагогічної підтримки школярів» (Див. додаток И дисертації).

Після проходження педагогічної практики студенти здійснювали самоаналіз власної діяльності, а також аналіз уроків і виховних заходів інших студентів, складали професійний портрет «Який я вчитель». Опитування студентів четвертих курсів (81 особа) засвідчило доцільність проведення спецкурсу, який сприяв, на їхню думку, «набуттю нових професійно значущих знань» (88,89% студентів), «ознайомленню з прийомами надання педагогічної підтримки школярам, що може стимулювати їх до активності» (85,18%), «формуванню особистісних якостей, зокрема гуманності, креативності, рефлексії, емпатії, комунікативності» (71,6%).

Аналіз даних результатів експериментального дослідження дав змогу виявити істотні зміни якості навчальної діяльності майбутніх учителів унаслідок організації педагогічної підтримки, що представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати підсумкового узагальнення ефективності технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів

Критерії і показники	Приріст у групах (%)	
	Е(161)	К(164)
1. Сформованість ставлення до навчання:		
• свідомо позитивне, ініціативне (усвідомлене співвідношення мотивів і цілей, виконання дій за особистою ініціативою);	+19,25	+7,33
• позитивно-аморфне (розуміння цілей викладачів, ситуативність інтересів до вивчення окремих предметів);	+1,24	+0,6
• негативне (мотив вичерпується інтересом лише до результату, невміння долати труднощі).	-20,49	-7,93
2. Якість знань із психолого-педагогічних дисциплін:		
• повнота (як відношення кількості понять, які пояснює студент, до загальної кількості понять із курсу);	+19,25	+7,33
• глибина (як відношення кількісних суттєвих зв'язків при виконанні завдань до загальної кількості необхідних суттєвих зв'язків).	+13,67	+7,32
3. Сформованість умінь учитися:		
• навчально-організаційні вміння (розуміти мету діяльності, самостійно визначати мету діяльності й завдання для її досягнення, планувати послідовність виконання завдань, складати алгоритм розв'язування задач, працювати у взаємодії (у парі, малій групі));	+20,5	+7,31
• навчально-інформаційні вміння (актуалізувати і відтворювати інформацію з різних джерел, самостійно шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися інформаційно-комунікативними технологіями, каталогами, довідковою літературою, складати бібліографію, план, тези виступів, доповідей, творчих робіт, працювати самостійно з підручником);	+25,48	+9,15
• навчально-інтелектуальні вміння (аналізувати, порівнювати, виділяти головне, формулювати узагальнення, пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, доводити та спростовувати судження, групувати і класифікувати за певними ознаками, знати і застосовувати методики експерименту, знати і застосовувати прийоми запам'ятовування);	+15,52	+6,72
• творчі вміння (виявляти пізнавальну трудність і формулювати її як задачу, проблему, установлювати зв'язки між новими та засвоєними знаннями, переносити знання і способи діяльності в нову ситуацію, уявляти і прогнозувати, знаходити варіанти розв'язання задач);	+21,63	+8,53
• рефлексивні вміння (уміння застосовувати різні способи перевірки і контролю своєї діяльності, оцінювати відповідність засобів завданням роботи, аналізувати, пояснювати, оцінювати свої дії).	+19,25	+7,93
Загальний позитивний результат:	+17,31	+6,91

Статистичний аналіз експериментальних даних із використанням багатофункціонального критерію Фішера та t-критерію Ст'юдента надав математичне підтвердження значущості позитивних змін, довів вірогідність і надійність отриманих результатів.

Отже, результати експерименту підтвердили гіпотезу щодо ефективності використання науково обґрунтованої технології організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання і дали змогу зробити такі **висновки**:

1. У дослідженні поняття «педагогічна підтримка» в умовах навчального процесу педагогічних вищих навчальних закладів визначається як систематична, цілеспрямована діяльність викладача (або колективу викладачів), що забезпечує розкриття особистісного потенціалу майбутнього вчителя шляхом надання конкретної допомоги йому в самостійному подоланні труднощів у навчанні та в самовизначенні й самореалізації як фахівця.

2. Визначено особливості педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання: урахування індивідуальності студента має узгоджуватися з нормами соціальних стандартів фахівця; викладач виступає як координатор діяльності майбутнього вчителя, спрямованої на виявлення і подолання труднощів у навчанні; орієнтація майбутніх учителів на забезпечення власної готовності до організації педагогічної підтримки школярів.

3. Виявлено й узагальнено види труднощів, які мають студенти під час навчання: навчально-пізнавальні (визначення мети, складання плану дій, сприйняття, аналіз та узагальнення інформації, конспектування лекцій, потреба використання наукових термінів, логічне структурування навчального матеріалу для виступу, використання сучасних засобів пошуку інформації, раціональна організація розумової праці тощо); навчально-дослідницькі (формулювання мети, завдань дослідження, встановлення зв'язків між новими і засвоєними знаннями, моделювання, недостатнє володіння методами дослідження, написання анотацій, рефератів, виконання курсових і дипломних робіт, оформлення наукової роботи); пов'язані із саморозвитком (здійснення аналізу своєї діяльності, рефлексії, організація самоосвіти, самовиховання, подолання втоми та інші).

4. Науково обґрунтовано технологію організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання, яка ґрунтується на ідеях особистісного, діяльнісного, системного, компетентнісного, ресурсного підходів і передбачає науково-методичне забезпечення підготовки викладачів до здійснення педагогічної підтримки студентів, діяльнісного (виявлення труднощів у навчанні майбутніх учителів і педагогічна допомога в їх подоланні) та аналітичного (аналіз змін, які відбулися в навчальній діяльності студентів) етапів, що включає групове та

індивідуальне консультування, довірчі бесіди, педагогічний супровід, ігри, інструктажі, лекції, семінари, тренінги, інтерактивні методи, метод створення ситуації успіху тощо.

5. Виявлено у процесі експериментальної перевірки технології організації педагогічної підтримки такі позитивні зміни у підготовці майбутніх учителів:

– зростання професіоналізму викладачів – учасників експериментальної роботи, а саме: посилення інтересу до питань педагогічної підтримки (91,1%), виявлення сформованості мотивів професійного самовизначення (73,33%). 86,67% викладачів підкреслили, що педагогічна підтримка позитивно впливає на суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками навчального процесу, 93,33% зауважили, що педагогічна підтримка сприяє розвиткові і саморозвиткові особистості студента;

– підвищення якості навчальної діяльності студентів. Так, аналіз отриманих даних засвідчив, що 79,63% студентів експериментальної групи, які мали навчально-пізнавальні труднощі, навчилися узгоджувати свої дії з вимогами до фахівця, структурувати та аналізувати навчальний матеріал, виокремлювати головне в лекціях, у них з'явився інтерес до самостійної роботи і сформувалися навички її організації. 82,43% студентів, що мали труднощі в навчально-дослідницькій роботі, оволоділи уміннями організовувати експериментальну роботу, визначати концептуальний апарат дослідження, здійснювати оформлення наукового дослідження згідно з вимогами. 81,32% студентів, що мали труднощі в саморозвитку, навчилися правильно аналізувати власну навчальну діяльність, упевнено триматися перед аудиторією, коригувати свою поведінку відповідно до ситуації;

– сформованість умінь, які свідчать про готовність майбутніх учителів до надання педагогічної підтримки школярам (приріст + 28,99% в експериментальній групі на відміну від + 3,66% контрольної групи).

6. Виявлено педагогічні умови ефективності організації педагогічної підтримки: гуманний характер стосунків суб'єктів навчання, побудований на засадах партнерства, гармонійної координації зусиль; педагогічне забезпечення процесів саморозвитку та самореалізації особистості студента у спеціально організованому освітньому середовищі шляхом інтеграції педагогічної, соціальної і психологічної підтримки; розвиток гуманістичної позиції майбутнього вчителя.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів багатогранної проблеми. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на вивчення педагогічної підтримки дітей у дошкільних навчальних закладах, а також на впровадження технології організації педагогічної підтримки в практику загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних установ.

Список опублікованих автором праць за темою дослідження.

Статті в наукових фахових виданнях

1. Карапузова І. В. Роль консультацій у системі професійної підготовки студентів / І. В. Карапузова // Зб. наук. праць Полт. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. – Вип. 3. – Полтава : Техсервіс, 2003. – Серія «Педагогічні науки». – С. 165–167.
2. Карапузова І. В. Педагогічна підтримка: визначення поняття / І. В. Карапузова // Зб. наук. праць Полт. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. – Вип. 2 (35). – Полтава : Техсервіс, 2004. – Серія «Педагогічні науки». – С. 107–111.
3. Карапузова І. В. Діяльність педагога в умовах педагогічної підтримки студентів / І. В. Карапузова // Проблеми освіти. Другий спец. випуск. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Вінницький соц.-екон. інс-т Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2005. – С. 174–179.
4. Карапузова І. В. Педагогічна підтримка: психологічний аспект / І. В. Карапузова // Зб. наук. праць Полт. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. – Вип. 3 (42). – Полтава : Техсервіс, 2005. – Серія «Педагогічні науки». – С. 32–39.
5. Карапузова І. В. Організація педагогічної підтримки студентів у процесі навчання / І. В. Карапузова // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 22. – Житомир : Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка, 2005. – С. 71–74.
6. Карапузова І. В. Роль викладача в системі модульного навчання / І. В. Карапузова // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. – Серія «Педагогічні науки». – Вип. 9. – Глухів : ГДПУ, 2007. – С. 79–82.
7. Карапузова І. В. Педагогічна підтримка студентів у процесі їх самостійної роботи / І. В. Карапузова // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. – (Серія 6. Педагогіка і психологія). – Зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2009. – Вип. 27. – С. 173–177.
8. Карапузова І. Труднощі у навчанні як психолого-педагогічна проблема / І. Карапузова // Імідж сучасного педагога. – 2009. – № 10 (99). – С. 80–82.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференції:

1. Карапузова І. В. Спілкування як засіб виявлення особистісного потенціалу майбутнього вчителя / І. В. Карапузова // матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [Реформування освіти й інноваційні технології у вивченні мови], (18–19 листопада 2003 р.) / М-во освіти і науки

України, Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПДПУ, 2004. – С. 26–29.

Анотації

Карапузова І.В. Організація педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Полтава, 2010.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню проблеми організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання. Уточнено поняття «педагогічна підтримка» та розкрито сутність педагогічної підтримки майбутніх учителів у освітньому процесі педагогічних вищих навчальних закладів. Досліджено теоретичні основи та виявлено особливості педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання. Науково обґрунтовано технологію організації педагогічної підтримки майбутніх учителів під час навчання та визначено критерії і показники її ефективності. Експериментально перевірено пропонувану технологію в освітньому процесі педагогічного університету. Виявлено педагогічні умови ефективності організації педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання.

Ключові слова: навчальна діяльність майбутнього вчителя, педагогічна підтримка, технологія організації, труднощі в навчанні.

Карапузова И.В. Организация педагогической поддержки будущих учителей в процессе обучения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава, 2010.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы организации педагогической поддержки будущих учителей в процессе обучения.

Уточнено понятие «педагогическая поддержка» и научно обоснована его сущность в психолого-педагогической литературе. Выявлены особенности педагогической поддержки будущих учителей в процессе обучения: учет индивидуальности студента должен согласовываться с нормами социальных стандартов специалиста; преподаватель выступает как координатор деятельности будущего учителя, направленной на выявление и преодоление трудностей в процессе обучения (учебно-познавательные, учебно-исследовательские, связанные с саморазвитием);

ориентация будущих учителей на обеспечение собственной готовности к организации педагогической поддержки школьников.

Установлено в ходе обобщения научных позиций и опыта организации учебного процесса в педагогическом вузе Украины, что формирование современного специалиста нуждается в поддержке, основанной на идеях личностно-ориентированного, деятельностного, ресурсного, компетентностного подходов. Теоретически обосновано технологию организации педагогической поддержки будущих учителей в процессе обучения, которая представляет собой специально организованную субъект-субъектную деятельность, направленную на выявление и решение трудностей, возникающих у студентов в процессе обучения. Разработанная технология предусматривает поэтапное (подготовительный, деятельностный, аналитический этапы) взаимодействие преподавателя и студента путем комплексного и системного объединения способов и средств организации процесса обучения, направленных на повышение его эффективности и достижение запланированных результатов с обязательным обеспечением благоприятных условий для всех участников педагогического процесса.

Результатами экспериментальной работы подтверждена эффективность предложенной авторской технологии педагогической поддержки будущих учителей в процессе обучения: повышение качества учебной деятельности; общее позитивное улучшение показателей в экспериментальной группе на +17,31% (в отличие от +6,91% в контрольной группе) и готовности студентов к педагогической поддержке школьников.

Ключевые слова: учебная деятельность будущего учителя, педагогическая поддержка, технология организации, трудности в обучении.

Karapuzova I.V. Organization of pedagogical support of future teachers during educational process. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko.

The thesis is devoted to the theoretical-experimental research of the problem of organization of pedagogical support of future teachers during educational process. The term “pedagogical support” is clarified and the conceptual basis of pedagogical support of future teachers in educational environment of higher pedagogical educational establishments is developed. The technology of organization of pedagogical support of future teachers while educational process is scientifically and experimentally checked and its criteria and the levels are determined. The proposed technology is experimentally checked in educational process of pedagogical university. The pedagogical

conditions of organization of pedagogical support of future teachers while educational process is defined.

Keywords: educational activity of future teacher, pedagogical support, technology, organization, difficulties in education.